

Евроатлантске интеграције као могуће безбедносно опредељење Републике Србије

УДК: 327.51 : 341.232.1 (4+7 : 497.11)
355.019 (497.11) : 327.51 (4+7)

Дејан Јанковић, пуковник*

У раду аутор анализира геостратегијске импликације после распада биполарне поделе у Европи и њихов утицај на геостратегијски простор и позицију Србије. Јасно се одређује према приступању Србије Програму Партнерство за мир, кроз анализу позитивних промена, али и потешкоћа који прате тај процес. Србија је показала своје опредељење за евроатлантске интеграције, али је питање њеног чланства у НАТО још увек отворено, па аутор разматра консеквенце тог приближавања. Наводи да НАТО гарантује највећу могућу безбедност на начин који је најпримернији по питању трошкова, да је инструмент за превазилажење криза и форум где се размењују мишљења о обликовању будућности Европе. С тим у вези, анализира модел колективне безбедности у оквиру НАТО и безбедносне ефекте чланства у ЕУ. За Србију је од круцијалног значаја комплементарност НАТО и ЕУ, односно испреплетаност испуњења потребних услова за чланство у те две евроатлантске институције.

Кључне речи: евроатлантске интеграције, колективна безбедност, геопростор Србије, НАТО, Партнерство за мир.

Увод

Европа се још увек налази у прелазној фази између хладног рата и постконфликтног периода са великим бројем нерешених проблема. Биполарности више нема, али нема ни јасног одговора на питање – зашто сукоба у толикој мери још увек има, односно који је прави пут

* Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије.

обезбеђења унутрашње и спољне безбедности сваке државе понаособ. Наравно, није спорно да раније полазне основе више не вреде, али је спорно да ли се свака држава, а тиме и Србија, може одредити за праву и трајну опцију или за прелазно решење. Утврђивање правила и принципа, односно одређења која треба да допринесу безбедности земље и тиме створе основне предуслове за развој и просперитет одувек су били императив. Међутим, сведоци смо да живимо у свету у коме сте онолико у праву колико сте економски или војно јаки. Дакле, безбедност Србије зависи од наше способности да на доследан начин организујемо и уредимо наше друштво, али зависи и од спољнополитичких циљева државе у оквиру којих безбедност има доминантно место. Зато је неопходна потпуна свест о сопственом идентитету, односно о релевантном месту и улози наше земље у међународној заједници.

Географски и демографски чиниоци геостратегијског положаја Србију сврставају у ред малих земаља у свету, која са још осам земаља и четири мини државе Европе, дели несрећу да нема излаз на море. Поред тога, Србија се тренутно налази на економском зачељу Европе, јер је у последњој деценији двадесетог века њен бруто друштвени производ (БДП) преполовљен, па ће јој и у најповољнијим условима бити потребно најмање десет година да достигне просечан БДП западноевропских земаља. У корелацији са многим другим факторима, наведене чињенице имају кључну улогу у решавању актуелних безбедносних дилема, односно на избор адекватног безбедносног одређења Србије. Дакле, морамо бити свесни да смо мала земља која своју безбедност мора анализирати кроз призму геополитичких и геостратегијских односа у свету, тумачења економских односа, и призму економских интереса.

Србија је данас на историјској прекретници, у тачки у којој су њене темељне друштвене вредности и одређења очување слободе и суверенитета у свим могућим безбедносним изазовима и условима. Да би сачувала своју моћ и осигурала примерне одговоре на постојеће и будуће безбедносне изазове, потребно је да располаже широким спектром одбрамбених способности које се, због ограничених расположивих ресурса, не могу обезбедити самостално. Стога је у реализацији стратегијских циљева Србија усмерена према ојачању своје моћи: изградњом властитих одбрамбених капацитета; изградњом стабилних и безбедносних односа са суседима; развијањем партнерства и сарадње са другим државама и изградњом поузданог савезништва.

Могућа безбедносна одређења Републике Србије

Безбедност малих земаља може се анализирати из две потпуно различите, односно дијаметрално супротне перспективе. Прва перспектива посматра опстанак малих земаља као питање: Шта мале

земље могу да учине како би осигурале своју безбедност? У тој перспективи, која се може назвати интерном, основна претпоставка подразумева да дела малих земаља могу значајно да утичу на њихову коначну судбину.¹ Дугорочни опстанак зависи од квалитета дипломатије малих земаља, проналажења њихове прагматичне политике, мудрог курса и вештог приступа. Међутим, ова перспектива може да се претвори и у опасност уколико се прихвати убеђење да безбедност мале земље зависи искључиво од њене одважности и упорности.

Друга перспектива пориче да деловање малих земаља може да има значајан далекосежни утицај на њихов опстанак. У овом случају, безбедност малих земаља одређују спољашњи чиниоци, било да су замишљени као процеси великих размера, као што је интеграција или посебна политика других, много моћнијих држава. У складу с тим, политика великих сила је уочљив креатор судбине малих земаља. Уколико „потоња“ преживи, то је само због тога што служи некој намени у плану великих сила. То се може назвати геополитичком или екстерном перспективом анализе безбедности малих земаља.²

Релевантном анализом појавних облика безбедносних опредељења, који егзистирају у међународној заједници, може се констатовати да се мале земље, а тиме и Република Србија, ради очувања својих виталних интереса и циљева, могу определити за једну од следећих могућности: неутралност, несврстаност, власт/потчињеност и колективна безбедност.

Неутралност

У основи опредељења земаља за неутралност егзистирају два основна циља: да у рату остану по страни и да остварују своје националне интересе у односима са зараћеним странама и другим земљама. За неутралне земље је карактеристично да остварење својих виталних националних интереса налазе у миру и безбедности. Својим статусом оне представљају супротност рату и означавају оазе мира. Међутим, неутралне земље не могу да буду пасивни објекти у светској политици, уверене да ће их статус неутралности спасти од ужаса рата у случају избијања сукоба у њиховом окружењу. Неутралне земље саме не дају повода за заоштравање међународних односа и избијање сукоба и неспоразума који би могли довести до рата. Иако тај чин уздржавања представља активан допринос очувању мира и безбедности, он сам није довољан за њихову апсолутну безбедност. Зато су неутралне земље, по традицији, носиоци добрих услуга у настојањима

¹ Hey Jeanne, *Introducing Small State Foreign Policy*, Lynne Renner Publishers Inc., Colorado, 2003, p. 4.

² Исто.

да се дође до решавања насталих неспоразума између других земаља, чиме активно доприносе попуштању међународних затегнутости и отклањању узрока рата. Управо зато се неутралност мора разматрати и анализирати као војна неутралност, а не неутралност уопште.

Са становишта одбране земље неутралност подразумева ослонац на сопствене снаге, настојање да се самостално граде односи са другим државама и да се сопствена безбедност штити властитим снагама без помоћи са стране.

У разматрању могућег опредељења Србије за једну овакву безбедносну опцију свакако се мора дефинисати правни основ за заснивање таквог статуса, као и чиниоци који такав статус условљавају.

Правне чињенице које представљају услов за заснивање статуса неутралности могу се сврстати у две групе, и то: чињенице које представљају услов за заснивање статуса сталне неутралности које се манифестују кроз једнострану изјаву државе да се опредељује за статус неутралности; и политичке чињенице које одређују правне и политичке оквире тог статуса које се манифестују кроз уговор којим треће државе изјављују да ће признати или гарантовати сталну неутралност одређене државе.³ Поједини теоретичари, који се баве овом проблематиком, сматрају да прва група чињеница – изјава државе да се опредељује за статус неутралности, није неопходна, наводећи примере Белгије и Луксембурга, где је фигурирао само уговор између великих сила, јер су те две земље биле типичне „тампон-државе“. С друге стране, наметање статуса неутралности било којој земљи, без њене воље и сагласности, у супротности је са Повељом УН, која гарантује суверену једнакост и равноправност држава. Уколико се изврши историјска ретроспектива може се констатовати да је у свим државама које су добијале статус неутралности постојала и званично изражена њихова жеља за таквим статусом, без обзира на већу или мању заступљеност интереса великих сила и популарност такве идеје. Са правног становишта потпуно је ирелевантно да ли је та званично изражена жеља била резултат одређеног стицаја околности, посредних или непосредних притисака, или је проистекла из традиције. С друге стране, једнострана изјава државе о опредељењу за неутралност, без одговарајућег међународног уговора, нема обавезујући карактер за друге државе, односно у међународноправном погледу нема никакав ефекат. Управо зато се може закључити да су оба елемента ипак неопходна за заснивање неутралности било које државе, а тиме и Србије.

У многим анализама геополитичке стратегије Србије истиче се опредељење за активну неутралност као најбољу гаранцију националне целовитости и сигурности. То се повезује са успешним успостављањем свестраних економских, политичких и војних контаката, са једне стране, и добрих добросуседских односа, са друге стране. Као суштин-

³ Б. Петковић, *Теоријски појмови неутралности*, „Рад“, Београд, 1982, стр. 56.

ска карактеристика таквог опредељења наводи се изградња повољних државних позиција у неизбежној политичкој трансформацији нашег региона са позиција правичног и трајног решавања савременог српског националног питања, при чему се пренебрегава чињеница да је правичност у међународним аспектима релативна, односно директно зависна супротстављеним интересима великих сила који се преламају преко нашег простора. Пропагира се развијање уравнотежених односа са великим силама, без везивања или приклањања било којој страни. Истиче се да у Европи већ егзистирају неутралне земље, као што су Аустрија, Швајцарска, Финска, Шведска и Ирска, али се заборављају историјске околности у којима су те земље добиле такав статус. Тако на пример, Аустрија је добила статус неутралности 1955. године, након што се у периоду од 1945. до 1955. године налазила под окупацијом савезничких сила, које су у међувремену престале да буду савезници и постале огорчени непријатељи. У таквој ненормалној ситуацији једини конструктивни и мирољубиви пут био је у успостављању неутралности и у деангажовању великих сила. Швајцарска своју неутралност црпи у дубоким традицијама из којих је сасвим природно проистекла таква жеља и за историјску прекретницу означава почетак 16. века, иако тада још није била међународно призната. Признање и гаранција таквог њеног статуса од стране других држава извире из више међусобно повезаних међународних правних аката с почетка 19. века. Окосницу Шведске неутралности, такође, чини њено неучествовање у ратовима. Почетком 19. века, иако се у више наврата колебала између одржавања таквог статуса и уласка у војни сукоб због геостратегијских или других интереса или због афинитета за неку од учесница у сукобу. Међутим, за њену неутралност не егзистирају међународни уговори, па је поједини аутори, који се баве проблематиком неутралности називају квазинеутралном државом, наглашавајући да је она произашла из њеног геостратегијског положаја. Неутралност Финске темељи се на финско-руском Уговору о пријатељству, који гарантује односе пријатељства и сарадње између две земље. Међутим, он не би био довољан да Шведска, друга велика држава са којом се граничи Финска, такође није неутрална земља. Из свих изречених констатација, у контексту безбедности Републике Србије, намеће се кључно питање: Да ли наша земља заиста има услове или околности под којима су напред наведене европске земље добијале статус неутралности?

Међу чиниоцима који условљавају статус неутралности можемо препознати: геостратегијски положај земље, стабилност унутрашње безбедносне ситуације, адекватну економску моћ, висок БДП и способност развоја властитих војних снага.

Геостратегијски положај мале земље један је од кључних фактора њеног безбедносног опредељења. Питање је да ли се земља може определити за неутралност уколико суседи имају аспирације на њену тери-

торију или уколико се у њој укрштају или сукобљавају интереси центра моћи. У складу с тим, евидентно је да је одређење за неутралност директно повезано са непосредним и регионалним окружењем. Уколико се држава налази у нестабилном региону са нерешеним историјским и друштвено-политичким питањима, готово је немогуће да се определи за неутралност, јер непријатељски настројени суседи њену жељу за пријатељством могу да протумаче као знак слабости.⁴

Србија представља физичку везу између Европе, Азије, Блиског истока и Средоземља. Три од десет паневропских коридора, које је Европска комисија окарактерисала као стратегијски најзначајније за Европу, простиру се кроз или у близини геопростора Србије. Поред тога, у региону југоисточне Европе, коме Србија припада, још увек се осећају последице доскорашњих конфликта, који се преплићу са текућим транзиционим процесима. Зато је то подручје означено као потенцијално најнестабилнији део европског континента. Томе треба додати и нерешене територијалне и друге спорове држава насталих распадом СФРЈ, чије је решавање још увек оптерећено великом дозом међусобног неповерења, спорим решавањем повратка избеглица и надокнаде њихове имовине, спорим утврђивањем одговорности за ратне злочине и многим другим питањима. Балкан је још увек економски и политички нестабилан, са потенцијалним територијалним жариштима између Албаније и Грчке, Албаније и Македоније, Албаније и Србије, Бугарске и Грчке, Бугарске и Македоније, Турске и Бугарске, Турске и Грчке, као и између Македоније и Грчке. Историјске су чињенице да су безбедносни проблеми Балкана готово по правилу, решаване под утицајем спољних чинилаца. Понекад је могуће да земља остане релативно безбедна зато што нема значајан геостратегијски положај, односно геополитичку вредност за неку од великих сила, какав је случај са многим изолованим државама у Пацифику и на Каришким острвима. Међутим, Србија сасвим сигурно нема такав геостратегијски положај, иако треба имати у виду да је геополитички значај променљива категорија и да поједини значајни региони и мале државе могу временом еволуирати у безначајне међународне позиције и обрнуто.

Стабилност унутрашње безбедносне ситуације свакако ће утицати на способност мале земље да издржи спољне претње, самим тим и на њено евентуално одређење за неутралност. На то највише ути-

⁴ Као пример за овакву тврдњу може да послужи договор између британског премијера Невила Чемберлена и Адолфа Хитлера 1938. године о међусобном миру. По завршеним разговорима Чемберлен је у Лондону радосно објавио да је постигао „мир за наше доба ... частан мир“. Међутим, то Хитлер није протумачио на исти начин. Резонујући да Британија није спремна да се супротстави Немачкој, Хитлер је анектирао Чехословачку и почео са инвазијом на Европу. Слично томе, 1982. године дошло је до сукоба око Фолкландских острва, зато што је Аргентина проценила да се Британија неће супротставити њеној анексији.

чу расни, верски, социјални и идеолошки услови. Мале земље са повезаним друштвом које ужива у унутрашњем складу су, сасвим логично, отпорније на безбедносне претње у односу на земље код којих постоји непријатељство између сталежа, расне тензије или унутрашњи раскол. Већи број аутора, који се бави овом проблематиком, унутрашње сукобе окарактерисао је као прву фазу коначног губитка националне безбедности, наглашавајући да је изрека „уједињени стојимо, разједињени падамо“, применљива за безбедност сваке мале земље. У Србији се одвијају значајне промене у политичком, економском и социјалном развоју. Интензивирањем је процес успостављања демократског уређења у свим областима друштвеног живота. Међутим, економска и социјална ситуација још увек је неповољна, при чему се организовани криминал, корупција, тензије на етничкој и верској основи, тероризам и други проблеми који су незаобилазна појава у процесу транзиције, додатно усложњавају. Ако се томе дода још увек недефинисан статус КиМ, војно присуство међународних снага и одсуство суверенитета на делу територије са етничким тензијама у Рашкој области и Војводини, неутралност као безбедносно опредељење постаје хипотетички став са великим условним ограничењима.

С обзиром на то да неутралност са аспекта одбране земље подразумева ослонац на сопствене снаге, евидентно је да је за то потребна адекватна економска моћ. Јаке снаге одбране захтевају здраву привреду, што значи да привредно здравље нације директно утиче на безбедносне изгледе малих земаља које се одреде за ову опцију. Нација са добрим животним стандардом и привредом у процвату много ће теже бити жртва унутрашњих немира и иностраног мешања. Здрава економија малих земаља може директно да допринесе стабилности у миру, јер се економске везе са светом могу искористити за јачање пријатељства и унапређење односа у региону. Поред тога, да би спољна политика неутралних земаља била заиста ефикасна, она мора да буде ослоњена на уверљиве снаге одбране. За такво опредељење свакако је значајна висина бруто друштвеног производа, како би се могла издвојити адекватна средства за развој респектабилних сопствених војних снага. Тиме се обезбеђује да неутрална земља то заиста и јесте, односно да се то опредељење у кризним ситуацијама не дегенерише у тежњу за споразумом и попуштање. Србија са тренутним БДП и дефинисаним процентом издвајања за систем одбране далеко је од могућности потпуног ослоњања на сопствене снаге, односно стварања респектабилних војних снага које би могле да представљају гаранцију њене неутралности.

Потребно је нагласити да је за неутралност било које земље, па и Србије, потребно постојање свих ових елемената, јер би у недостатку било којег елемента она практично била неостварљива. Дакле, може се закључити да свака земља која у постојећој констелацији односа губи своју одбрамбену способност тражи излаз у једном од начина прикључивања колективним, односно регионалним системима безбедности.

Питање је да ли би се могле објаснити историјске околности у којима је дошло до појаве несврстаности без појаве социјализма, без деколонизације, без поделе света на војно-политичке блокове Истока и Запада, без демаркационе линије која је поделила нашу планету на развијени Север и сиромашни Југ и без постојања Организације уједињених нација. У радикално промењеним околностима у међународним односима, дискутабилно је постојање оваквог безбедносног опредељења за мале земље, а тиме и за Републику Србију. Неспорна је чињеница да је СФРЈ имала велику улогу у Покрету несврстаних, чиме се стекао утисак да је представљала важан чинилац у градњи светског мира и у међународним односима. Међутим, због померања стратегије несврстаних са глобалне безбедносне на локалну економску, овакво опредељење се може сматрати превазиђеним и застарелим, али се због његове егзистенције на светској политичкој сцени ипак мора имати у виду.

Власт/потчињеност

Безбедносно опредељење малих земаља, које се означава као власт/потчињеност, заснива се на студији о власти и потчињености, односно на анализи утицаја моћи већих земаља или суперсила на мале земље. Тај однос понекад је индуктиван, понекад заснован на теоријама моћи, међузависности, империјализму, доминантности и хегемонији. Он може да буде добровољан, али може и да произађе из сплета разних међународних околности. Уопштено гледано, овакв положај имале су све земље колоније. Међутим, с обзиром на то да се ова опција анализира као могуће безбедносно опредељење малих земаља, а тиме и Србије, фокусираћемо се само на принцип добровољности. За овакву опцију углавном се опредељују мале земље код којих је способност да се успешно бране властитим снагама веома ниска. Свесне да се не могу ангажовати у дуготрајним сукобима и да је у разрешавању спорова у међународној заједници изражена примена разних облика силе, мале земље су присиљене да потраже заштиту на другој страни. Овакво опредељење обично произилази из геополитичког положаја земље, иако то не мора да буде правило. Подразумева савез или споразум између две државе, при чему је једна од њих суперсила или велика земља, такозвани ментор, а друга мала или слаба земља. Иницијатор таквог савеза или споразума може бити било која страна, при чему је евидентно да мала земља има подређену улогу, односно мора да се повинује жељама суперсиле у замену за заштиту. Иако је свесна да губи део суверенитета, то је за њу једини начин очувања националних вредности, а у појединим случајевима и једина мо-

гућност да опстане. У оваквом односу за малу земљу је од изузетне важности да кроз циљеве ментора пројектује своје националне циљеве и тиме створи основне услове за функционисање савеза или споразума.

Иако је однос мале земље и ментора хијерархијски, битно је нагласити да мала земља може, хипотетички, да из подређеног положаја еволуира у надређени (положај власти). Пројектујући моћ ментора у региону у којем егзистира, мала земља добија на значају, односно драстично повећава утицај, који може да прерасте у доминантан. Таква врста утицаја се из региона може пројектовати и на целокупну међународну заједницу. У таквом случају мала земља се појављује у двојској улози, потчињеној у односу на ментора и надређеној у односу на земље у њеном окружењу. Сликвит пример оваквог безбедносног опредељења представља Израел, који, без обзира на географску површину и број становника, има значајну улогу у свом региону захваљујући јаким везама са САД.

При разматрању могућности опредељења за једну овакву опцију мора се анализирати: ниво заштите властите безбедности, ниво гаранција и начин евентуалне укључености у конфликте.

Мала земља се у погледу заштите експлицитно ослања на ментора, који преузима обавезу да у случају потребе помогне. Тиме је њена способност да одбрани своје виталне интересе у директној зависности од способности ментора, али и од његових интереса. У суштини, већина земаља се у овој опцији опредељује за развој властитих одбрамбених снага са ослоњем на ментора или на стационарање менторових снага на властитој територији. Међутим, евентуална промена положаја ментора на светској политичкој сцени директно се одражава на безбедност мале земље, па је од суштинске важности њен правилан избор земље ментора, под условом да има могућност избора.

Свесна да је историја пуна примера пропалих савезништава и споразума, односно да пријатељи нестану када су најпотребнији, мала земља мора да процени ниво гаранција које добија оваквом безбедносном опцијом. С обзиром на то да је у неравноправном положају у односу на ментора, она мора непрестано да прати његове интересе и да им се у потпуности прилагођава. У супротном, може остати на цедилу, на основу чега се може констатовати да су њене гаранције релативне.

У оваквом безбедносном опредељењу укљученост мале земље у евентуалне конфликте је у директној зависности од земље ментора. Пошто је у потчињеном положају она мора да реализује циљеве ментора у свом региону и по цену уласка у конфликте са својим суседима. Поред тога, уколико земља ментор уђе у било какав конфликт са неком земљом или групом земаља њена укљученост је аутоматска, а положај изузетно неповољан, јер она није у ситуацији да партиципира у доношењу било какве одлуке.

Имајући све то у виду, уз геостратегијски положај Србије, преламање интереса великих сила преко њеног геопростора и њихов тренутни однос, мала је могућност за избор оваквог безбедносног опредељења, односно проналажење адекватне земље ментора. Постоје мишљења да је егзистенцијална перспектива Србије као државе у директној вези са стратегијским опредељењем између САД или Русије. С обзиром на то да се налазимо у пронатовском окружењу, егзистирају ставови да Србија, у безбедносном аспекту, треба да се веже за Русију, јер мора да буде безбедносно присутна на Балкану, Средоземљу и југоисточној Европи. Као прилог таквим мишљењима наводи се и прагматични аспект који се манифестује кроз потребу повећања безбедносног значаја Србије и образлаже чињеницом да би у случају везивања за НАТО дошло до њеног утапања у евроатлантску безбедносну архитектуру, док би у другом случају она била од својеврсног значаја за Русију. Међутим, пренебрегава се тренутна стварност, односно релевантна процена стварне војне и економске моћи Русије или, боље речено, одговор на питање: да ли је Русија заиста светска сила или не? На основу њене спољнополитичке активности и утицаја на међународној политичкој сцени пре би се могло говорити о њеним компромисима него о равноправном одлучивању. Распадом СССР-а Русија је направила велике уступке Западу и стратегијски недопустиво много изгубила. Фокусирајући се на европски простор ствара се утисак да је Русија тренутно у својеврсном процесу тражења сопствених оријентира, који би одговарали њеним стратешким интересима. За њу су, реално, најважнији балтички, црноморски и јадрански регион, јер је то њена природна веза са Европом. Међутим, готово све земље тих региона, које су по распаду СССР-а стекле независност, определиле су се за евроатлантске интеграције. Поред тога, Запад стално истиче своје гаранције Русији да јој не прети војна опасност са те стране. У тој новој констелацији снага треба посматрати и интересе Русије на Балкану, а тиме и за геопростор Србије. Спољнополитичка стратегија руског руководства упућује на закључак да су земље Балкана географски даље од Русије него икада раније, а економски су на таквом нивоу да нису довољно атрактивне за захтевну руску привреду. Наиме, везивање за проблематичне и нискоразвијене земље може да је омете у намери да поново постане респектабилна сила. Уосталом, питање је шта Русија може да понуди Србији, имајући у виду ниво њеног економског развоја и потраживања према западноевропским земљама.

Колективна безбедност представља организовано примењивање заједничких превентивних и принудних мера од стране више земаља на заштити, успостављању и одржавању мира, као основне вредности међународне заједнице. Суштина овог концепта јесте осигурање безбедности унутар групе суверених држава. Под системом колективне безбедности подразумева се међународна организација или међуна-

родни савез, чији се чланови обавезују да ће се уздржавати од оружане агресије и помоћи жртви агресије расположивим средствима, задржавајући право на самоодбрану у случају оружаног напада.

За једну од првих организација колективне безбедности сматра се Друштво народа, основано након Првог светског рата. Међутим, ова организација није била успешна у остваривању основне улоге због великих несагласности које су егзистирале унутар њеног чланства. На њеним темељима су, после Другог светског рата, формиране УН, засноване на сувереној једнакости држава, уз прокламовање начела да се оружана сила може употребити само у општем интересу. Повела УН је предвидела да се, уколико мирољубива средства не дају резултат, морају применити друге мере (предвиђене у Глави VII) по одлуци Савета безбедности (СБ) ради очувања или обнављања међународног мира и безбедности. Земље чланице су се обавезале да ће у таквим случајевима пружити сваку помоћ УН и сагласиле се да СБ, коме су повериле одговорност за одржавање међународног мира, наступа у њихово име. Овако постављен систем колективне безбедности подразумевао је отпор свакој претњи миру, без обзира на то од кога потиче и против кога је усмерена. Седамдесетих година 20. века формирана је Конференција о безбедности и сарадњи у Европи, која је прерасла у Организацију за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), ради осигурања безбедности земаља у Евроазијском и Атлантском региону. Међутим, обе ове организације биле су само делимично ефикасне. Њихов основни недостатак је непостојање колективне одбране која би земље чланице осигурала од спољашње агресије. Управо зато су се појавиле организације колективне безбедности као што су Северноатлантска уговорна организација (НАТО), Западноевропска унија (WEU), Централна уговорна организација (CENTO), Југоисточноазијска уговорна организација (SEATO) и Варшавски пакт, које су уговором обавезале своје чланице да једна другу бране у случају да било која чланица буде војно угрожена или нападнута од неке државе или држава изван области обухваћене уговором. И Бриселски уговор из 1948. године, као оснивачки документ Западне уније, и Вашингтонски уговор из 1949. године, Оснивачки документ НАТО, садрже ове одредбе као свој главни мотив. Велики број аутора види суштинску разлику између колективне безбедности са и без колективне одбране у облику испољавања њиховог тежишта у погледу гарантовања безбедности. Код колективне безбедности без колективне одбране тежиште је усмерено на унутрашњост система, а са колективном одбраном на безбедност која долази споља, како би се чланице одбраниле од евентуалне спољашње агресије. Иако су оба концепта творевине двадесетог века и подразумевају једну дугорочну, формалну обавезу између група држава да се штите безбедносни интереси појединачних чланица унутар њихових заједничких сфера, са аспекта мале земље, као што је Србија, од изузетног је значаја обавеза да чланице једна другу бране у случају да било која чланица буде војно угрожена.

Опредељујући се за колективну безбедност и свесна да, сразмерно моћи коју поседују, није у стању да оствари значајан утицај у међународној заједници, свака мала земља, па и Србија, мора да изврши адекватне процене, како би донела прихватљиву одлуку. Као неизбежно полазиште намећу се питања: да ли је додатна безбедност заиста нужност; шта се дешава са суверенитетом и како се то одражава на одбрамбени буџет?

Прво питање је директно повезано са геополитичким положајем, који је условљен интересима великих сила, као и земаља у региону. У погледу суверенитета, све чланице колективног система безбедности морају се понекад одрећи или модификовати нека своја настојања везана за националне интересе. Давање приоритета заједничким општим интересима у односу на појединачне краткорочне преокупације један је од основних предуслова за функционисање таквог система. С обзиром на то да Србија има ограничен привредни и економски потенцијал, од изузетне важности је смањење средстава које она издваја за одбрану. Мањим издвајањем за одбрану може се убрзати економски и привредни раст. Најбољи пример за такву констатацију представља Јапан, који је у годинама привредне и економске експанзије издвајао само 1% бруто друштвеног производа за такве потребе. Међутим, ефекти на буџет за одбрану зависе и од природе и карактеристика система колективне безбедности за који се евентуално Србија определи, иако су ти ефекти скоро увек позитивни.

Са аспекта мале земље, односно Србије, најбитнија су следећа обележја система колективне безбедности: заштита чланица споразумом и заједничким интересима; велики број правила и норми које се морају прихватити, односно жртвовање дела суверенитета; ниво гаранција који систем обезбеђује и начин укључености у евентуалне конфликте. Већ је наглашено да на евроатлантском простору егзистира велики број система колективне безбедности и да су њихова обележја различита, чиме се намеће потреба за њиховом посебном анализом. Међутим, у опредељењу за овакву безбедносну опцију свакако треба анализирати суштинску разлику у односу на остале безбедносне могућности. Концепт колективне безбедности изражава идеју, према којој је потребно да се ради успостављања општег и трајног мира државама укине појединачно право на употребу силе, иако је још увек отворено питање да ли се то заиста може и постићи. У том контексту постоји инструмент силе водећих земаља савеза, односно доносиоца одлука у колективном систему. Проблем је у томе што су односи између држава суштински конфликтни због неусаглашености њихових планова, при чему се њихове евентуалне тежње да одрже или прошире свој потенцијал директно сукобљавају са вољом других. Управо зато је неопходно постојање мање-више строгог институ-

ционалног оквира који ће бити доследан у решавању спорова и између моћних држава. Свакако да је интерес Србије да буде саставни део тог институционалног оквира, јер се само активним учешћем у њему може успешно изборити са безбедносним изазовима, ризицима и претњама, који се перманентно трансформишу, попримајући нове облике и форме. Поред тога, највеће претње безбедности све више се померају од спољних ка унутрашњим, односно од конфликта између држава ка конфликтима унутар држава, укључујући и грађанске ратове, терористичке акте, криминал, геноцид, трговину дрогом и људима. Као изазов за 21. век намећу се и социоекономске претње, као што су болести и сиромаштво. Све то намеће потребу свеобухватне анализе у опредељењу за једну овакву безбедносну опцију која, ако се анализира наше непосредно окружење представља једно од најцелиходнијих решења.

Приступање неком систему и функционисање у тим оквирима увек се оцењује по параметру трошкови/добит (где се добит посматра у смислу свеукупног стања економије, политике, безбедности, стандарда, социјалног стања и друго). Можда је приступање једном систему у почетном периоду „скупо“, али се за дужи период вишеструко исплати.

Србија је данас на историјској прекретници, у тачки у којој су њене темељне друштвене вредности и опредељења – очување слободе и суверенитета у свим могућим безбедносним изазовима и условима. Да би сачувала своју моћ и осигурала примерне одговоре на постојеће и будуће безбедносне изазове, потребно је да располаже широким спектром одбрамбених способности које се, због ограничених расположивих ресурса, не могу обезбедити самостално. Зато је у реализацији стратегијских циљева Србија усмерена према ојачању своје моћи: изградњом властите одбрамбене моћи; изградњом стабилних и безбедносних односа са суседима; развијањем партнерства и сарадње са другим државама и изградњом поузданог савезништва.

За Србију је од виталног значаја да се у актуелној војно-политичкој ситуацији стратешки одреди према могућим, потенцијалним савезницима и оним земљама које су у најужем кругу, чији би циљеви по степену идентичности били основ вероватног савезништва за нашу земљу. Из анализе могућих безбедносних опредељења, као најцелиходније решење, намеће се систем колективне безбедности. Међутим, кључна питања за Србију су: Који систем колективне безбедности одабрати? Да ли је приступање колективним системима безбедности међусобно условљено, односно да ли улазак у неки од њих имплицира и улазак у други, односно њему претходи? Шта се уласком у конкретан систем безбедности добија, а шта губи, односно какву безбедност пројектовати?

Нестанком биполарне поделе света крајем прошлог века идентификоване су нове групе држава, које су након Другог светског рата биле формално подељене у два блока: западни (демократски) и источни (комунистички). Међутим, територијалну шароликост тих група чиниле су и државе које су се налазиле унутар или на границама блокова, али нису делиле њихову безбедносну и одбрамбену судбину. У западном блоку то су биле неутралне државе: Аустрија, Швајцарска, Шведска, Финска и Ирска, а у источном СФРЈ и Албанија. За разлику од Албаније, која је већи део хладног рата провела у самоизолацији, СФРЈ је представљала врло активног учесника у међународним односима, како у Покрету несврстаних, тако и у европским процесима безбедности и сарадње. Распадом СССР-а и нестанком Варшавског уговора (ВУ) дошло је до геостратегијских промена на европском простору.

Почетком деведесетих година 20. века Европа се условно могла поделити на две основне групе држава: западне демократске и источне транзицијске. На демократском Западу и даље је егзистирала хладноратовска подела на чланице НАТО и неутралне државе, уз њихово наглашено приближавање по питањима изградње стабилног и сигурног евроатлантског окружења. С друге стране, источни транзицијски простор изродио је неколико различитих група држава: државе бившег источног блока, које су јасно изразиле намеру приближавања западном демократском кругу држава, државе бившег СССР-а које су изразиле исте циљеве, државе бившег СССР-а које су настојале да одрже старе стратешке позиције, уз постојање СФРЈ у којој је започео процес раздруживања оружаним путем. У таквом новом окружењу, у којем је нестало ривалство на релацији Исток – Запад, велики број држава на евроатлантском простору започео је процес изналажења нових начина деловања у међународној заједници ради остварења својих националних интереса и циљева. Нове различитости на евроатлантском простору први је препознао НАТО, отварајући простор за сарадњу са новим самосталним међународним субјектима, који су се ослободили савезничких обавеза. Таква иницијатива је на почетку прихваћена са великом дозом резерве, уз наглашену суздржаност у приступу, али се временом показала као изузетно важна, односно кључна за прозападну оријентацију великог броја источноевропских држава.

Стварање услова за сарадњу са бившим противницима пресудно је утицало на промену спољнополитичке оријентације великог броја земаља источног блока, које су условиле њихово брзо прилагођавање новом демократском окружењу, доношење стратешких одлука о трансформацији оружаних снага и њиховом обликовању за испуњење нових задатака и обавеза које намећу нови услови за изградњу безбедности и стабилности на евроатлантском простору. Завршетак процеса њихове трансформације резултирао је њиховим уласком у НАТО.

Ширењем према истоку и југоистоку Европе НАТО је утицао на промену безбедносне, геополитичке и геостратешке ситуације на евроатлантском простору. Међутим, подстакнут стратешким променама у Европи, и сам НАТО је предузео одређене кораке на сопственом прилагођавању, које се манифестују кроз његову властиту трансформацију.

Нестанак блоковске поделе утицао је на другачији приступ националној и међународној безбедности. Национални интереси и циљеви, који су произишавали из тежње за равнотежом моћи, постепено се трансформишу у оне који у први план истичу сарадњу и заједничко деловање на остваривању међународне безбедности. Супарничка стратешка околина полако нестаје и уступа место новим инструментима који подстичу сарадњу и обликују заједничку одговорност свих држава за међународну безбедност.

Поред тога, распад источног војног блока утицао је и на смањивање могућности за појављивање војних сукоба већих размера на евроатлантском простору. То је директно утицало на процес смањивања и трансформације оружаних снага у свим земљама Европе ради њиховог прилагођавања новим задацима и обавезама.

Геополитичка карта Европе драстично је промењена уласком држава средње, источне и југоисточне Европе у НАТО. Ширење НАТО-а утицало је на промену геостратегијског окружења многих држава, посебно Русије, чије су могућности реализације стратешких интереса у источној Европи готово сведене на минимум. Две главне европске геостратегијске осе на релацији Исток – Запад скоро су под потпуном доминацијом НАТО-а. То се, првенствено, односи на немачко-пољско-московски правац и немачко-дунавско-црноморски правац, који пролази кроз Србију. Поред тога, кључне стратешке тачке потенцијалних сукоба између Истока и Запада у периоду хладног рата тренутно су под потпуном контролом НАТО-а. У питању су: балтички простор, немачко-пољска равница, јадранско-панонски, јадранско-црноморски и медитеранско-црноморски правац. Јадранско-панонски и јадранско-црноморски правац не протежу се кроз геопростор чланица НАТО, међутим, кључне тачке тих праваца контролишу међународне снаге у оквиру мировних операција у Босни и Херцеговини (БиХ), КиМ и Македонији. Учлањењем Србије, Црне Горе и БиХ у Партнерство за мир створени су услови за стављање и тих стратешких тачака под потпуну контролу НАТО-а.

Главне правце ширења НАТО је усмерио према истоку и југоистоку, са циљем да створи нови континуирани простор од Балтичког океана до Турске. На тај начин НАТО постаје доминантан на Балтику, а заједно са пријатељском Украјином и на Црном мору. Тиме је

остварио потпуну или делимичну доминацију на скоро свим кључним геостратегијским правцима на евроатлантском простору.⁵ Проширење НАТО-а на Балтику минимизирао је значај руског задржавања Калињинградске области, јер се и поморски и копнени приступ том простору протеже преко Латвије и Пољске (обе су чланице НАТО-а). Тиме је балтички поморски правац стављен под потпуну доминацију НАТО-а. Црноморско-егејски поморски правац, који води до Средоземног мора, такође је под потпуном контролом НАТО-а. Од копнених праваца најважнији је немачко-пољско-московски, који пролази кроз немачко-пољско-белоруску низију. Већим делом овог правца доминира НАТО, док у белоруском сектору доминира Руска Федерација. Следећи копнени правац који води из Русије, преко Украјине и Мађарске до Јадрана и Средоземља такође је под контролом НАТО-а. Уласком Мађарске у НАТО Русији је затворен приступ Панонској низији, а Украјина се све више приклања Западу. Уласком Бугарске у НАТО и учлањење Србије у Партнерство за мир утицали су на доминацију НАТО-а и на последњем геостратегијском правцу запад-исток.

У анализи геостратегијских промена на евроатлантском простору очигледна је кључна улога ширења НАТО-а. Кроз проширење НАТО-а и ЕУ западна Европа је заједно са САД ставила под надзор просторе који су готово увек изазивали проблеме великим силама. Примањем нових седам чланица (Латвија, Летонија, Естонија, Словачка, Румунија, Бугарска и Словенија) НАТО је готово потпуно овладао некада стратегијски веома важним европским простором, на којем се кроз историју градила војна и политичка моћ. С обзиром на то да Русија више нема ону моћ коју је некада поседовала, тај простор добија сасвим ново место и улогу. Уместо тампон-зоне развија се у мостобран између Кавказа, средње Азије и Блиског истока. Тај нови простор под контролом НАТО-а имаће веома важну улогу у развоју стабилности и безбедности на евроатлантском простору, чиме ће пресудно утицати и на место и улогу геопростора Србије.

Ширење НАТО-а и место и улога геопростора Србије

Долазак снага НАТО-а на простор некадашње СФРЈ, улазак суседних земаља у ту организацију, прикључење суседних земаља Партнерству за мир, као и промене спољнополитичке оријентације Србије и њено чланство у Партнерству за мир – утицали су на одређене промене места и улоге геопростора Србије на евроатлантском простору.

⁵ Велики број аутора, који се бави овом проблематиком, истиче да између Запада и Истока (НАТО и Русије) на евроатлантском простору егзистира пет кључних геостратегијских праваца (два поморска и три копнена): балтички поморски правац, црноморско-егејски поморски правац, немачко-пољско-московски правац, средоземно-панонско-украјински правац и правац који копненим путем повезује Црно море и Јадранско море (преко Бугарске и Србије).

Географски простор Балкана, у оквиру којег се налази геопростор Србије, један је од најзначајнијих на европском ратишту. Његова традиционална нестабилност чини га једним од најакутнијих жаришта у овом делу света. Као једна од могућности превазилажења проблема јавља се могућност приступања међународним организацијама, које ће кроз колективну одбрану и друге облике институционалне сарадње створити услове за елиминацију те неуралгичне тачке Европе. Улазак у колективни систем безбедности, који обезбеђује колективну одбрану, условљава другачији приступ у геостратегијској анализи властитог простора. Тежиште такве процене усмерава се са националног на међународни ниво, односно на усклађивање са интересима и циљевима војно-политичког савеза. Због прихватања доктрине колективног система безбедности, у геостратегијским проценама тежиште мора да буде на процени географског положаја и места државе у оквиру савеза и његовог целокупног ратишта. На основу тога може се закључити да се геостратегијске процене морају реализовати на националном и коалиционом нивоу, при чему се мора нагласити њихова међусобна условљеност.

Учлањење Србије у Програм Партнерство за мир, а у наредном периоду могуће прикључење НАТО-у, утицаће на измењен приступ анализи њеног геопростора. Тиме се суштински мењају фактори који опредељују место, улогу и значај целокупног ратишта Србије или његових појединих делова. То произилази из чињенице да све чланице НАТО-а сопствени геопростор сматрају делом целине територије савеза.

Разматрање места и улоге геопростора Србије заснива се на великом броју чињеница, које су варијабилне и мењају се из дана у дан. Са аспекта Србије, хипотетички гледано, најбитније је да би, у случају њеног уласка у колективни систем безбедности у којем је регулисана колективна одбрана, њен геопростор морао да се стави у функцију одбране савеза, чиме би се он могао наћи у различитим улогама на европском ратишту, у зависности од услова које би наметнула конкретна конфликтна ситуација.

Стратегијски документи Србије из области националне безбедности и одбране још увек нису усвојени. У њиховим нацртима се, кроз анализу безбедносних изазова, ризика и претњи, уочава повећање невојних претњи, као и њихова међусобна повезаност и условљеност. То условљава повећану сарадњу свих елемената система националне безбедности и намеће потребу све веће сарадње у области безбедности са земљама региона, Европе, па и света.

Основно обележје појава и процеса у међународној заједници представља међузависност држава као међународних субјеката. Остаци по страни глобалне повезаности и сличних процеса који произилазе из међузависности избор је који подразумева велике ризике и могуће будуће штете. Србија, као мала, али за регион ЈИЕ стратегијски

значајна земља, не сме бити изолована, већ напротив, мора бити укључена у регионалне, европске, евроатлантске и светске економске, политичке, безбедносне и друге интеграције, без обзира на кризу кроз коју пролази. Стратегијска реалност је да је НАТО, као војно-политичка организација развијеног и богатог дела света, са својим војним ефективима непосредно присутан на Косову и Метохији. Поред тога, у дефинисању могућег концепта интегралне безбедности Србија мора уважавати чињеницу да се у актуелном тренутку савремених међународних односа начело ослонца на сопствене снаге у области безбедности и одбране, по правилу, замењује или допуњује чланством у некој од асоцијација колективне безбедности. Конструктивним приступом реалном стању односа у региону Србија може да буде интегрисана у међународне институције и организације, чиме ће створити реалне услове за осигурање стабилности, просперитета и безбедносне предвидивости. Уласком у Партнерство за мир Србија је показала своје опредељење и спремност да прихвати обавезе и права у породици равноправних европских и евроатлантских држава.

Све савремене државе, посебно оне у транзицији, суочавају се са многобројним нерешеним питањима која детерминишу изградњу делотворних механизма националне безбедности. Суочене са потребама тражења задовољавајућих решења и давања чврстих гаранција грађанима у погледу њихове безбедности, државе у транзицији су решење властитих брига виделе у прихватању програма НАТО-а, и уласку у савез, као коначно решење за националну безбедност. Чињеница је да је НАТО предузео одређене мере и формирао велики број институција и механизма који су знатно олакшали транзицију система националне безбедности, а посебно система одбране. Прихватањем програма НАТО и његових начина реформе система националне безбедности већина држава у транзицији постигла је завидне резултате и стекла услове за улазак у савез. На тај начин решиле су многе дилеме које произилазе из врло сложене међународне безбедносне околнине и оствариле безбедносне гаранције из начела солидарности садржаног у члану 5. Северноатлантског уговора.

Србија је мала земља и она није у прилици да поставља услове за савезништва са великим силама или интегрисаним Западом. Међутим, она мора добро да процени шта јој то савезништво доноси, као и на шта је оно обавезује. У том контексту свакако је најважније да се утврди шта НАТО нуди, односно у чему се квалитативно разликује безбедност која се добија уласком у овај савез у односу на приступачне другим системима колективне безбедности.

Поред тога, искуства других земаља показују да процес прилагођавања није једноставан и да се у њему постављају многи захтеви националним државама ради изградње довољних капацитета за властиту безбедност и преузимање међународних безбедносних обавеза. Одлуке на који ће се начин та прилагођавања реализовати зависе од ре-

сурса и финансијских могућности саме државе. Међутим, треба знати да то нису трошкови, него инвестиције у стабилан систем безбедности који ће осигурати адекватне безбедносне гаранције грађанима и заједници. Управо због тога, сва уложена средства у реформе и прилагођавање система националне безбедности представљају добру инвестицију у властиту будућност.

Тренутне вредности НАТО-а

Кроз своју историју НАТО је, пре свега, био одбрамбена коалиција, организована ради одбране простора земаља чланица од напада са Истока, али и политички савез држава чији је циљ био заједничко деловање према другим државама. Постхладноратовски период донео је бројне промене безбедносних изазова, ризика и претњи. Током хладног рата претње су превасходно имале војну димензију. Та врста претњи и даље егзистира, али не више на нивоу као у време сукобљавања супротних блокова. У међувремену су се појавиле нове претње, као што су: раст популације у земљама у развоју; видљиве климатске промене; велика неравномерност између развијених и неразвијених; глад у сиромашним државама; проблеми пролиферације оружја за масовно уништавање; нестабилност у светским економским односима; организовани криминал; међународни тероризам и друго.

Политички и војни аналитичари НАТО-а први су препознали димензије стратешких промена у Европи. Управо зато је та организација прва понудила конкретне механизме, најпре за сарадњу, а затим за пријем нових чланица. Таквим приступом НАТО је развио нову стратегију, креирајући нове задатке, истовремено се трансформишући из одбрамбеног савеза у организацију кооперативне безбедности. Промовишући сарадњу успео је да пружи адекватну подршку демократским процесима државама у транзицији и да стабилизује одбрамбене системе бивших социјалистичких држава. Ради тога је развио и одређене механизме, као што су: Северноатлантски савет за сарадњу (1991), Партнерство за мир (1994), који су утицали на доношење одлуке о ширењу савеза (Студија о проширењу из 1995).

Развијајући нову стратегију, НАТО се у протеклој деценији развио из чврсто повезаног савеза одговорног за колективну одбрану у основног носиоца партнерства нација, која се реализује кроз широки спектар безбедносне сарадње. Традиционална безбедност, заснована на војној безбедности, равнотежи снага и контроли оружја замењена је новом оријентацијом која је усмерена на економску, еколошку и социјалну безбедност. То је условило развијање новог концепта, концепта сарадње у безбедности или кооперативне безбедности. Сарадња у безбедности је стратешки систем, развијен око језгра који чине државе увезане у мрежу формалних или неформалних савеза и институција, које препознају заједничке вредности и које практично и

транспарентно сарађују у области економије, политике и одбране. У таквом систему сарадње у безбедности циљеви националних безбедносних система појединачних држава увезани су са четири прстена безбедности. То су: појединачна безбедност, колективна безбедност, колективна одбрана, и унапређење стабилности. Пролазећи кроз процес темељних реформи како би на што прикладнији начин одговорио новој безбедносној ситуацији у Европи, НАТО је прерастао у једини делотворни модел система сарадње у безбедности у свету. Са аспекта Србије врло је значајно утврдити шта тај концепт кооперативне безбедности доноси њеним грађанима, односно како се манифестује на националну безбедност.

Први прстен (унапређење и заштита људских права) представља најважнију основну вредност, на којој неки систем сарадње у безбедности почива, а то је непосредна посвећеност његових чланица уздицању и одржавању појединачне безбедности властитих грађана и грађана других чланица система. То образује језгро система сарадње у безбедности које ће га држати на окупу за време неминовних притисака и проблема, унутрашњих и спољних.

Други прстен (одржавање мира) обухвата концепт колективне безбедности, односно заштите од претњи и агресије чланица система сарадње у безбедности. Сарадња у безбедности обухватиће и блиску сарадњу између чланица у супротстављању заједничким претњама, као што су: тероризам, организовани криминал, илегална имиграција, трговина дрогом и друго, као и заједничко планирање и деловање у случајевима природних непогода и катастрофа.

Трећи прстен (колективна одбрана) подразумева поуздану и веродостојну војну заштиту од агресије или претње агресијом која долази изван система.

Четврти прстен (активно унапређење стабилности) подразумева спречавање и правовремено реаговање на нестабилност, која ће свим сигурно обухватити широку злоупотребу људских права у областима које га окружују. Систем то чини активним унапређењем стабилности, коришћењем најразличитијих средстава, укључујући као последње средство и употребу силе. То је спољашњи прстен сарадње у безбедности, и вероватно његов најосетљивији елемент.

Види се да је кооперативна безбедност свеобухватан систем сарадње који подразумева да његови субјекти (земље које учествују у њему) морају бити отворени и демократски, окушљени око општих вредности и интереса. Ту је, свакако, значајно и питање географског положаја, што Србији иде на руку, стварајући јој повољне услове да заједно са осталим земљама у региону ЈИЕ постане део система колективне безбедности који је са истока и запада већ окружује.

Поред тога, НАТО је увео још читав низ новина и иницијатива. Са аспекта Србије најзначајнији међу њима свакако су Иницијатива за одбрамбене способности, као и развој Европског безбедносног и

одбрамбеног идентитета унутар савеза. Иницијатива за одбрамбене способности треба да осигура интероперабилност међу чланицама и да их подстакне на побољшање и унапређење индивидуалних способности. На тај начин савезници су усмерени на кључна подручја значајна за садашње и будуће операције, као што су покретљивост снага, логистичка подршка и систем командовања и управљања. Развој Европског безбедносног идентитета треба да омогући европским савезницима преузимање веће одговорности за властиту безбедност и одбрану. Ослањајући се на средства и могућности НАТО-а, европски савезници били би способни да воде операције у којима савез не би био ангажован као целина. Тиме се стварају услови за јачање улоге европских држава и даје допринос праведнијој расподели одговорности за безбедност између две обале Атлантика, стварајући услове за боље трансатлантске односе прилагођене изазовима 21. века.

Чланством у НАТО ствара се неопходан безбедносно-политички оквир, који даје гаранције за политичку стабилност и побољшање међународног положаја земље, чиме се убрзава процес унутрашњих реформи на путу за чланство у ЕУ. Искуства других земаља које су прошле овај пут говоре да су имале вишеструко повећан и стабилан прилив инвестиција, унапређење финансијске сарадње, бољу међународну препознатљивост земље, повећање трговинске размене са већим учешћем на тржишту чланица НАТО и ЕУ, развој наменске производње на вишем нивоу, пораст сектора услуга и побољшање транспортне функције, раст прилива од туризма и слично. Све то обезбеђује динамичан и одржив друштвено-економски развој. У готово свим земљама које су ушле у НАТО буџет је уравнотежен, запосленост у порасту, а инфлација ниска и под контролом.

Посебно значајну иницијативу представља Програм Партнерство за мир, који је усмерен на јачање поверења и сарадње између земаља чланица Северноатлантског савеза и других земаља на евроатлантском простору ради обезбеђења стабилности и безбедности у Европи. Иако је главни задатак програма сарадња у области одбране, он је превасходно политичког карактера и врло је важан чинилац у безбедносној архитектури Европе.

Партнерство се успоставља као израз заједничког уверења да се стабилност и безбедност на евроатлантском простору могу остварити само кроз сарадњу и заједничку акцију, односно на основама кооперативне безбедности. При приступању партнерству, државе потврђују своју приврженост обавезама, које проистичу из Повеље УН, а нарочито да се уздржавају од претње или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности било које државе, да поштују постојеће границе и да проблеме решавају мирним средствима. Оне, такође, потврђују своју приврженост Завршном документу из Хелсинкија и свим накнадним документима ОЕБС-а, као и поштовању задатака и обавеза које су преузеле у области контроле наоружања.

Одлука НАТО-а на самиту у Риги да се Србија позове да се укључи у Партнерство за мир и Евроатлантски савет за партнерство, резултирао је потписивањем Оквирног документа, у седишту НАТО-а у Бриселу, чиме је Србија, 14. децембра 2006. године, и званично постала чланица Програма Партнерство за мир. Та одлука приближила је Србију евроатлантским интеграцијама и представља почетну тачку на њеном путу ка НАТО-у. Међутим, да ли ће из те почетне тачке Србија кренути према НАТО-у или не зависи од воље народа и власти, али и од Северноатлантског савеза, због чега је неопходно да на конкретним примерима покаже спремност да као поуздан и снажан партнер допринесе очувању међународног мира и стабилности.

После учлањења у Партнерство за мир Србији, свакако, предстоји наставак започетих процеса реформи, како у систему одбране, тако и у другим областима. Улазак у ову институцију првенствено доприноси јачању перцепције „земље од поверења“, односно стварању повољнијег политичког оквира за привлачење страних инвестиција, при чему се стварни економски ефекти могу очекивати тек после уласка у НАТО и ЕУ. То је природан пут за ЕУ, јер је тешко наћи земљу (нарочито у транзицији), која је постала чланица ЕУ, а да пре тога није била чланица Партнерства за мир и НАТО.

Могући ефекти уласка Србије у НАТО

Евроатлантска заједница је, у глобалним размерама, највише интегрисана безбедносна целина, и поред СБ УН један од кључних међународних фактора у очувању светског мира и безбедности. Кључно питање постхладноратовског периода било је питање проширења НАТО-а. Оно је било у фокусу стручне и политичке елите, како Истока, тако и Запада. На обе стране постојали су противници и заговорници проширења, при чему су расправе о чланству у НАТО биле посебно динамичне у земљама у транзицији, које су то уврстиле у своје националне циљеве и интересе.

Учлањењем у Партнерство за мир Србија је показала своје опредељење за евроатлантске интеграције, али је питање њеног чланства у НАТО још увек отворено. С обзиром на то да се кроз њено активно учествовање у Партнерству за мир процењује и њена спремност и способност за улазак у НАТО, свакако је битно утврдити шта тај систем колективне безбедности Србији конкретно доноси. За свеобухватну анализу потребно је активно учешће великог броја експерата различитих профила, који би конструктивном разменом мишљења дошли до релевантних аргумената о позитивним и негативним утицајима на националну безбедност. Уопштено гледано, позитивни ефекти уласка Србије у НАТО могли би бити:

1. Савремени безбедносни изазови, ризици и претње врло лако прелазе националне границе, што је условило да савремене државе

своју безбедност више не могу одржавати само на националном нивоу, него морају кроз међународну сарадњу деловати на изградњу заједничке безбедне и стабилне околине. Улазак у НАТО даје добре могућности за сарадњу са другим државама кроз различите активности које се заједнички планирају, организују и усмеравају. Савремена борба против тероризма захтева управо једну такву концепцију, јер може бити успешна само кроз заједничко деловање и спровођење одлучних акција. Тиме би улазак Србије у НАТО допринео конструктивнијем приступу безбедносним изазовима, ризицима и претњама и сврсисходнијем одговору на њих.

2. Тренутна светска безбедносна архитектура условљава велику међузависност држава. НАТО је динамична организација, која се стално трансформише у складу са проценама нових безбедносних изазова, ризика и претњи, изграђујући оне способности које највише могу допринети безбедности свих чланица савеза. Савремени трендови указују на то да ће се у будућности све више бавити невојним претњама. Србија има неповољан геополитички положај, егзистирајући у региону који је током историје одликовала нестабилност и перманентни сукоби. Поред тога, велики број земаља у њеном окружењу ушао је у НАТО или је улазак у ту организацију означио као стратешко државно опредељење. Уласком у НАТО Србија би знатно повећала способности очувања националне безбедности, јер је природа НАТО-а таква да онемогућава међусобне сукобе чланица и ствара повољне услове за адекватно решавање свих спорова и сукоба.

3. Нестанком биполарне поделе света НАТО је преузео одговорност за безбедност у целој Европи, дајући свој допринос трансформацији система одбране бивших чланица Варшавског уговора. Промовишући мир и сарадњу помогао је државама у транзицији да своје системе националне безбедности прилагоде новој европској безбедносној архитектури, преузимајући примат свим осталим колективним системима безбедности на евроатлантском простору. Ширећи се НАТО није изазвао нову милитаризацију демократских држава, него је кроз модел цивилно-војних односа управо утицао на њено смањење. То указује да пружа добре услове и Србији да постане део те организације.

4. Прилагођавајући своју стратегију НАТО се из типичне војне организације трансформисао у политичку организацију која има велики утицај на европске безбедносне процесе. Заједничка одбрана, као ранији приоритет, замењена је колективном безбедношћу, кроз креирање концепта кооперативне безбедности. Тиме је постао организација групе држава чије су основне вредности људска права, грађанске слободе и мир. Међународна солидарност је врло значајна. Србија би уласком у НАТО директно доприносила миру и стабилности, како у региону, тако и у свету, чиме би обезбедила статус одговорне и кредибилне чланице међународне заједнице.

5. Поред гаранција које даје на пољу безбедности, НАТО има значајну улогу у очувању европског, па и светског економског система кроз стабилизацију немирних подручја и развој демократских вредности. Он се више не концентрише само на подручја безбедности својих чланица, него настоји да делује и у оним деловима света из којих би постојеће кризе могле негативно утицати на безбедност чланица, али и на глобалну безбедност. НАТО је организација држава које имају једнака права и обавезе унутар савеза. Главне одлуке доносе се консензусом, чиме се елиминише неадекватан однос између држава, без обзира на њихову величину и економску моћ. Србија би уласком у НАТО добила право равноправног одлучивања о будућности света заједно са најмоћнијима. Тиме би отворила могућност остваривања утицаја на светску политику и друге глобалне токове.

6. НАТО је постао својеврстан мост између САД и Европе. Том везом евроатлантски простор је повећао свој геостратегијски значај у свету. Међутим, та веза се одражава и на геоекономску стабилност и ствара повољне услове за успостављање уједначеног привредног раста на читавом евроатлантском простору. Након Другог светског рата НАТО је био гаранција социјалног и демократског развоја у Европи. Обезбеђујући потребан ниво безбедности омогућио је неометан и стабилан привредни развој западноевропских држава, драстично смањујући њихова издвајања за властиту одбрану. Поред тога, при проширењу у своје чланство је примао само оне државе које су имале висок ниво поштовања људских права и демократских грађанских слобода. Уласком у НАТО Србија би створила услове за бржи економски раст и брже прилагођавање националног, привредног и економског система европским и светским стандардима.

7. Тренутно не егзистира ни један колективни систем безбедности који даје онакве безбедносне гаранције какве нуди НАТО. Улазак у НАТО за Србију представља њено активно укључивање у изградњу стабилности, безбедности и мира на европском простору. Поред тога, чланство у НАТО је комплементарно чланству у ЕУ.

8. Национална безбедност сваке државе има увек високу цену. Без обзира на то што улазак у НАТО пред државе поставља и одређене финансијске захтеве, они су, свакако, мањи од оних које би држава морала да издвоји у случају изградње самосталног одбрамбеног система. Зато се сматра да је статус неутралности у савременом безбедносном окружењу знатно скупљи, односно захтева издвајање већих финансијских средстава за потребе потпуног обезбеђења националне безбедности. Чланство Србије у НАТО подразумева и трошкове чланарине, која се слива у заједнички буџет савеза, а користи и за финансијске потребе реализације сталне мисије у седишту НАТО-а. Чланарина износи од 0,5 до 1 одсто одбрамбеног буџета. Искуства других држава показују да би се трошкови Србије за одбрану уласком у НАТО на почетку повећали, али не би били тако високи као при из-

градњи националног стратегијског одбрамбеног система. Чланство у НАТО-у дугорочно смањује трошкове за одбрану.

9. Мобилизација националних оружаних снага држава чланица НАТО-а и њихово учешће у међународним операцијама не могу се реализовати без одлуке државних институција земаља чланица. Чланство у НАТО-у не подразумева аутоматску обавезу учествовања у свим активностима савеза. Тиме би Србија задржала суверенитет и право одлучивања о употреби националних одбрамбених капацитета.

10. Улазак у НАТО омогућава државама боље услове за трансформацију оружаних снага у складу са савременим захтевима и потребама. Србија нема довољно новца за најсавременије оружје. Укључивањем у НАТО створила би повољне услове за успостављање савремено опремљене и успешне војске, способне за повезивање и заједничко деловање са војскама других држава чланица савеза.

11. Улазак у НАТО не значи и смештање нуклеарног наоружања на територију нових чланица, јер то оружје данас нема значајну улогу у стратегији савеза. Нови размештај нуклеарног оружја само би повећао могућност његове злоупотребе, што се настоји максимално избећи. То је значајно за Србију, јер се у оквиру НАТО-а размишља о новим концептима еколошке безбедности, као и о заштити од биолошког и хемијског оружја.

12. Чланство у НАТО-у не подразумева обавезу размештања страних војника на националној територији, ни изградњу нових војних база, јер конвенционални сукоб више није у фокусу стратегије савеза. Евентуално отварање војних база зависи од геостратегијског положаја земље у корелацији са могућностима његовог угрожавања. Такве базе увек имају позитивне економске ефекте на локалну заједницу у којој су смештене. Поред тога, треба нагласити да НАТО не подржава изградњу нових база, него настоји да користи и прилагоди постојеће капацитете које националне државе имају на располагању. Поред тога, свака чланица сама одлучује о евентуалном одобравању база на својој територији. Тиме се не захтева да се чланице савеза одрекну суверенитета, што је значајно за Србију.

13. Чланством у НАТО-у држава јача сопствени утицај у међународној заједници, чиме се стварају добри услови за реализацију властитих националних циљева и интереса. Оно, првенствено, утиче на њихов економски развој, јер повећава углед државе у међународним финансијским институцијама. Пријемом у НАТО државама се даје својеврсно признање да су стабилне и сигурне, што доприноси повећању обима страних инвестиција и дотоку финансијских средстава. Поред тога, стварају се и повољни услови за развој науке и технологије. Тиме ће чланство у НАТО-у Србији омогућити бржи привредни развој, јер доноси већи финансијски углед и поверење, што ће утицати на повећање страних инвестиција.

Све наведене карактеристике НАТО-а могле би се сажети у неколико основних: државе чланице заједнички одлучују о даљем развоју НАТО-а; НАТО гарантује највећу могућу безбедност на начин који је најпримернији по питању трошкова; представља инструмент за превазилажење криза и форум где се размењују мишљења о обликовању будућности Европе.

Закључак

Угрожавање безбедности малих земаља је неизбежна појава у савременом свету, без обзира на све позитивне промене у регионалним оквирима и на глобалном нивоу. Оно произилази из карактеристика многих нерешених питања у међународној заједници, као и из огромних разлика у развоју и поседовању економске, политичке и војне моћи. Иако данас постоје многе међународне организације за решавање неспоразума, спровођење постојећих права и обавеза представља проблем, који никада није могао да прерасте у стварност. Уколико постоји сукоб између противника који су спремни да његов исход претворе у питање живота и смрти, тешко је наћи институцију или инструмент који то може спречити. У том смислу, велике земље и даље дају себи за право да малим земљама намећу своја решења која нису у складу са њиховим интересима и циљевима. С друге стране, постоје земље које спречавање или деескалацију сукоба између других виде као своју дужност на основу свог статуса, односно моћи коју пројектују на међународној сцени.

Суочена са реалношћу, Србија мора да тражи решење за очување суверенитета и властитог идентитета. Као кључна дилема намеће се питање избора између очувања безбедности балансирањем између великих сила; очувања безбедности везивањем за ментора (једну од великих сила) и усклађивање и пројекција властитих интереса кроз његове интересе, као и очувања безбедности укључивањем у колективни систем безбедности који гарантује колективну одбрану.

Безбедносни изазови, ризици и претње, као и динамика њихових промена, представљају врло комплексне задатке за сваку државу и у корелацији са њиховим економским способностима условљавају потребу за тражењем заједничког деловања, јер нису у стању да на њих адекватно самостално одговоре. Свесне да нису у стању да правовремено развију све потребне способности, прибегава се њиховом удруживању, односно специјализацији сваке државе за поједине области деловања, што се може реализовати само у оквиру колективних система безбедности. Међутим, то не значи да ће поједине државе бити специјализоване само за једну врсту задатака, већ означава да ће у оквиру свог система одбране посебну пажњу посветити развоју специјалности којом ће, заједно са другим државама, моћи адекватно да одговори на све безбедносне изазове, ризике и претње и изван вла-

ститих граница. Имајући у виду стварање овакве безбедносне структуре на европском тлу, намеће се незаобилазно питање: да ли Србија уопште сме да остане по страни, односно да ли ће се испоставити да: „ако нисте део система, онда сте део проблема“?

Пролазећи кроз процес темељних реформи како би на што прикладнији начин одговорио новој безбедносној ситуацији у Европи, НАТО је прерастао у једини делотворни модел система сарадње у безбедности у свету. Са аспекта Србије изузетно је значајно утврдити шта тај концепт кооперативне безбедности доноси њеним грађанима, односно, како се манифестује на националну безбедност. Поред тога, искуства других земаља показују да процес прилагођавања НАТО-у није једноставан и да се у њему постављају многи захтеви националним државама с циљем да се изграде довољни капацитети за властиту безбедност и преузму међународне безбедносне обавезе. Одлуке на који ће се начин та прилагођавања реализовати зависе од ресурса и финансијских могућности саме државе. Међутим, треба знати да то нису трошкови, него инвестиције у стабилан систем безбедности који ће осигурати адекватне безбедносне гаранције грађанима и заједници. Управо због тога, сва уложена средства у реформе и прилагођавање система националне безбедности представљају добру инвестицију у властиту будућност.

После учлањења у Програм Партнерство за мир Србији свакако предстоји наставак започетих процеса реформи, како у систему одбране, тако и у другим областима. Улазак у ову институцију првенствено доприноси јачању перцепције „земље од поверења“, односно стварању повољнијег политичког оквира за привлачење страних инвестиција, при чему се стварни економски ефекти могу очекивати тек после уласка у НАТО и ЕУ.

С обзиром на то да се кроз активно учествовање Србије у Партнерству за мир процењује и њена спремност и способност за улазак у НАТО, свакако је битно утврдити шта тај систем колективне безбедности конкретно доноси. С тим у вези, потребно је извршити мултидисциплинарно истраживање овог проблема чији резултати би омогућили извођење судова који релевантним чињеницама упућују на оптимизацију решења у избору опредељења за безбедност Србије.

Литература:

1. С. Andrew, *The OSCE: Crowning Jewel or talking Shop*, In: *Uncertain Europe: Building a New European Security Order*, Martin A. Smith and Graham Timmins, London, 2001.
2. З. Бжежински, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
3. *Декларација самита НАТО-а у Риги, Евроатлантска ревија*, Београд, 2006.
4. З. Исаковић, *Главне безбедносне дилеме у земљама југоисточне Европе, Војно дело*, бр. 3, Београд, 2004.

5. З. Јефтић, *Безбедносни аспект прикључења Србије и Црне Горе евроатлантским интеграцијама*, докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2005.
6. З. Килибарда, *Безбедност малих земаља у условима дебаланса глобалне моћи*, *Војно дело*, бр. 6, Београд, 2000.
7. М. Милановић, *Дипломатија и партнерство*, *Евроатлантска ревија*, Београд, 2006.
8. М. Mosser, *Engineering Influence: The Sub tile Power of Small States in the CSCE/OSCE*, Physika Verlag, Heidelberg, 2001.
9. М. Опачић, *Реформа система колективне безбедности УН – смисао и домети покренутог процеса*, *Војно дело*, бр. 2, Београд, 2005.
10. *Партнерство за мир и Савезна Република Југославија*, Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.
11. Р. Петковић, *Теоријски појмови неутралности*, Рад, Београд, 1982.
12. Н. Петровић, *Европска унија у процесу интеграције Европе и положај Савезне Републике Југославије*, *Војно дело*, бр. 3, Београд, 2001.
13. *Приручник о НАТО-у*, ГШ ВЈ, Београд, 1966.
14. Н. Pfusterschmid – Hardtenstein, *Small States – Doomed to Insignificance?* Bohlau Verlag, Vienna, 2001.
15. D. A. Ronald, *Reinventing NATO Politically*, European Union Institut for Security Studies, 2005.
16. Д. Секуловић, В. Милковски, *Место и улога геопростора Србије и Црне Горе у оквиру процеса приступања систему колективне безбедности*, *Војно дело*, бр. 4, Београд, 2005.
17. М. Сретеновић, *Утицај геополитичких интереса великих сила на безбедност држава Западног Балкана*, стручни рад; ШНО, Београд, 2006.
18. J. Fairgrieve, *War and Change in World Politics*, University of London Press, London, 1925.
19. С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1998.
20. А. К. Hey Jeanne, *Introducing Small State Foreign Policy*, Lynne Renner Publishers Inc., Colorado, 2003.
21. S. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, 1963.
22. P. Cornish, *A Strategic Concept for the Twenty-first Century*, Centre of International Studies, University of Cambridge, Great Britain, 1999.